

Christiaan van Bochove, *The economic consequences of the Dutch. Economic integration around the North Sea, 1500-1800* (Amsterdam: Aksant, 2008) 313 p. ISBN 978-90-5260-291-3. Tevens verschenen als proefschrift aan de Universiteit Utrecht 2008.

Het proefschrift van Christiaan van Bochove is onderdeel van het IISG-onderzoeksproject *Close encounters with the Dutch. The North Sea as near-core region for a nascent modern world (1550-1750)*, dat de invloed van de Republiek op de kustregio's van het Noordzeegebied onderzocht. Binnen het project schreef Jelle van Lottum een dissertatie over migratiestromen, terwijl Van Bochove zich richtte op de invloed van de economisch hoogontwikkelde Republiek op de diverse regionale economieën langs de kusten van de Noordzee. Terecht stelt Van Bochove in zijn inleiding dat dit onderwerp eigenlijk nog nooit systematisch is onderzocht.

De brede vraagstelling van dit onderzoek is gedurfd, maar maakt het boek op voorhand kwetsbaar. Een dergelijk groot thema kan uiteraard nooit omvattend in één proefschrift worden afgehandeld. Dat pretendeert Van Bochove ook helemaal niet. Hij heeft er voor gekozen om zijn onderwerp hanteerbaar te maken door middel van een modelmatige aanpak. Zijn belangrijkste analytisch instrument is daarbij de factor prijs egalisatie theorie, maar daarnaast laat hij per hoofdstuk met vrucht diverse andere economische en econometrische modellen los op data uit de (veelal uitgegeven) bronnen. In de hoofdstukken twee tot en met vijf bestudeert hij de markten voor goederen, arbeid en kapitaal ieder afzonderlijk. Hoofdstukken zes en zeven beslaan de casus van de houtverwerkende industrie in Engeland, Noorwegen en de Republiek, die ter toetsing dient van de bevindingen uit eerdere hoofdstukken. Het laatste hoofdstuk vat samen en concludeert.

Deze aanpak levert veel op. Allereerst gaat Van Bochove op zoek naar convergentie in graanprijzen, om zo de mate van integratie van de goederenmarkten in het onderzoeksgebied vast te stellen. Het is de vraag of graan alleen daarvoor een voldoende indicator is, maar van andere goederen zijn geen geschikte prijsseries bekend. Convergentie van het prijspeil deed zich tussen 1600 en 1800 niet voor, terwijl handelsvolumes wel degelijk toenamen. Aangezien reële transport- en transactiekosten in de handel op Noord-Europa in deze periode niet wezenlijk afnamen, gaat Van Bochove ervan uit dat de toegenomen efficiëntie van informatienetwerken, met als centrum Amsterdam verantwoordelijk was voor de toename in de handel en een geleidelijke stabilisering van prijzen.

Hoofdstuk drie behandelt loonconvergentie en de invloed daarvan op arbeidsmigratie. Het zal niet verrassen dat de resultaten grotendeels overeenkomen met de bevindingen van Van Lottum. De Republiek was onmiskenbaar de spil in het vroegmoderne migratienetwerk, maar de auteur laat aan de hand van de endogene ontwikkeling van de Schotse arbeidsmarkt in de late zeventiende eeuw mooi zien dat niet iedere convergentie van lonen zomaar aan de invloed van de Republiek moet worden toegeschreven.

Vervolgens komt de kapitaalmarkt aan bod. Het goedkope kapitaal van de Republiek werd in het buitenland te gelde gemaakt, maar vloeiende niet noodzakelijkerwijs alleen naar de meest geavanceerde omliggende economieën, stelt Van Bochove vast. Een reconstructie van het investeringsgedrag van de Nederlanders in Engeland respectievelijk Denemarken-Noorwegen laat verrassend genoeg zien dat Nederlanders in de achttiende eeuw gerekend per hoofd van de bevolking van het ontvangende land

meer geld investeerden in het perifere Denemarken-Noorwegen dan in de economische grootmacht Engeland. Dat kwam vooral doordat Nederlanders grote sommen geld leenden aan de Deense kroon, die de Sonttol als betrouwbaar onderpand had. Tot een werkelijke integratie van kapitaalmarkten leidde dit overigens niet.

De afsluitende hoofdstukken zijn gewijd aan de houtzagerij in Engeland, Nederland en Noorwegen. Centraal staat de vraag waarom Engeland en Noorwegen pas zeer laat overstapten op de technologisch geavanceerde windmolenzagerij die in de Republiek bestond. Overtuigend toont Van Bochove aan de hand van een (licht aangepast) model van Paul David dat de keuze van de betrokken ondernemers hoofdzakelijk verklaard kan worden door de combinatie van het peil van de arbeiderslonen, de omvang en aard van de productie en de prijs van het kapitaalgoed (de kosten voor een geavanceerde windmolen).

Met een keur aan onderdelen heeft Van Bochove dus een rijk proefschrift opgebouwd. Uiteraard is de meta-economische aanpak van de auteur wel kwetsbaar voor kritiek. Bijna onvermijdelijk beloven titel en vraagstelling net iets meer dan het boek kan waarmaken. Het grootste deel van het proefschrift gaat over de invloed van de Republiek op Denemarken, Noorwegen en de Britse eilanden. Andere belangrijke regio's komen er bekaaid vanaf, zoals Brabant, Vlaanderen en het noorden van Duitsland. Hoe de neergang van Antwerpen of de groei van Hamburg bijvoorbeeld in Van Bochove's redenering passen, blijft onduidelijk.

Een ander aspect dat ik miste in de conclusie van dit boek was een inbedding van alle geconstateerde ontwikkelingen in een breder verband. De analyses zijn naar mijn smaak wat te veel losgezongen van de politieke, staatkundige en militaire verwickelingen van vroegmodern Europa. De vraag rijst dan waarom de geschetste ontwikkelingen eigenlijk van belang zijn. Daarnaast nog een minder inhoudelijk punt: de titel van het boek vind ik niet gelukkig gekozen. 'The Dutch' hebben op zichzelf immers geen 'economic consequences', maar hun handel, kapitaal, technologische kennis hebben dat mogelijk wel.

Los van deze kritische noten blijft staan dat het een geslaagd boek is geworden, waarin een schat aan gegevens is verwerkt, nieuwe perspectieven zijn geopend en enkele verrassende conclusies zijn geformuleerd. Met deze eerste aanzet voor het onderzoek naar de economische invloed van de Republiek op het vroegmoderne Noordzeegebied heeft Christiaan van Bochove de lat direct hoog gelegd.

Job Weststrate

Universiteit van Amsterdam

Doreen Arnoldus, *In goed overleg? Het overleg over de sociale zekerheid in Nederland vergeleken met België, 1967-1984* (Amsterdam: Aksant, 2007) 192 p.
ISBN 978 90 5260 2431

Overleg wordt doorgaans geassocieerd met onderhandelingen over lonen en arbeidsvoorwaarden. Dit boek, het resultaat van een Nederlands-Vlaams onderzoeksproject, richt zich op de sociale zekerheid. Waarover het overleg precies ging, welke de strijdpunten waren, welke resultaten werden geboekt en waar de gelijkenissen tussen Nederland en Vlaanderen/België lagen zijn de centrale vragen van dit boek. Het accent ligt op Nederland: de Nederlandse situatie komt uitgebreid aan bod, waarna